

Т. М. ЗАГОЛА

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID: 0000-0002-3722-0811

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА», «КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА» ТА «ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА»

У статті аналізуються теоретичні засади дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». Автором з'ясовано, що міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливості відсічі військово-політичному тиску та агресії, їх рівноправних відносин з іншими державами. Водночас, глобальна безпека передбачає децю ширше значення, адже охоплює не лише забезпечення міжнародну безпеку, а й екологічну глобальну безпеку, енергетичну глобальну безпеку та ін.

Звернуто увагу на те, що у цілому колективна безпека фокусує увагу на військово-стратегічних проблемах і не спрямована на вирішення інших аспектів міжнародної безпеки (економічних, суспільних, екологічних проблем). Це обмежує можливість використання цієї моделі в сучасних умовах. Таким чином, колективна безпека – це система заходів, врегульованих міжнародними договорами та спрямовані на забезпечення захисту від коректурних видів загроз та небезпек. Колективна безпека є специфічним видом безпеки, яка ґрунтується на чинних міжнародних нормативно-правових документах та чіткій регламентації.

Глобальна безпека складається з багатьох сфер життєдіяльності, що мають світове значення, зокрема: політична, економічна, екологічна, військова, продовольча безпеки, а також проблеми демографічного характеру, господарської діяльності, зростання людського потенціалу та безпеки кожної особи. Визначено, що глобальна безпека – система заходів, спрямованих на запобігання та мінімізацію глобальних небезпек та викликів та формування мирного співіснування на планеті.

З'ясовано, що поняття «глобальна безпека» ширше поняття «національна безпека», «колективна безпека» та «міжнародна безпека», адже глобальна безпека – це такий стан захисту світового співтовариства, при якому створюються безпечні умови існування, розвитку життєдіяльності всього людства, яка варіюється у широкому діапазоні, включаючи аспекти від військового контролю, роззброєння і непоширення зброї, до врегулювання конфліктів, миротворчих місій і пост-конфліктних діалогів.

Ключові слова: безпека, глобальна безпека, міжнародна безпека, міжнародні відносини, колективна безпека, продовольча безпека.

Т. М. ZAHOLA

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

ORCID: 0000-0002-3722-0811

THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS OF “INTERNATIONAL SECURITY”, “COLLECTIVE SECURITY” AND “GLOBAL SECURITY”

The article analyzes the theoretical foundations of the study of the relationship between the concepts of «international security», «collective security» and «global security». The author clarified that international security is a state of international relations in which the conditions necessary for the existence and functioning of states are created while ensuring their full sovereignty, political and economic independence, the ability to resist military and political pressure and aggression, their equal relations with other states. At the same time, global security assumes a somewhat broader meaning, because it covers not only ensuring international security, but also environmental global security, energy global security, etc.

The author drew attention to the fact that, in general, collective security focuses attention on military-strategic problems and is not aimed at solving other aspects of international security (economic, social, environmental problems). This limits the possibilities of using this model in modern conditions. Thus, collective security is a system of measures regulated by international treaties and aimed at ensuring protection against corrective types of threats and dangers. Collective security is a specific type of security that is based on current international legal documents and clear regulations.

Global security consists of many spheres of life of global importance, in particular: political, economic, ecological, military, food security, as well as problems of a demographic nature, economic activity, growth of human potential and security of each person. The article defines that global security is a system of measures aimed at preventing and minimizing global dangers and challenges and the formation of peaceful coexistence on the planet.

The author found out that the concept of «global security» is broader than the concepts of «national security», «collective security» and «international security», because global security is a state of protection of the world community that creates safe conditions for the existence and development of life activities of all mankind, which varies widely, including aspects from military control, disarmament and non-proliferation, to conflict resolution, peacekeeping missions and post-conflict dialogues.

Key words: security, global security, international security, international relations, collective security, food security.

Постановка проблеми

Повномасштабне вторгнення росії на територію України, світова енергетична криза, яка була спричинена цією війною, екологічна криза, зміна клімату, проблеми продовольчої безпеки – це все вимагає системного вивчення та вирішення проблем глобальної безпеки. Саме переосмислення контексту системи безпекового середовища у світі є основою подальшої життєдіяльності світового співтовариства у мирі та екологічній безпеці.

Сучасна глобалізація, все глибше проникаючи у суспільне життя держав та народів планети, крім інтеграційних тенденцій, сприяє солідарному розвитку на новому якісному рівні міждержавних економічних, екологічних, продовольчих, культурних та міжконфесійних зв'язків, що породжує і тенденцію глобальної небезпеки, загрози національному державному суверенітету та цілісності країни. Розглядаючи глобалізацію як системний феномен на національну безпеку сучасної держави, що примушує її до нової стратегії захисту своїх геополітичних інтересів, правомірно порушити питання існування глобальних загроз, які змушені враховувати у своїй стратегії кожна держава. Глобальні загрози є протилежним інтеграції вектором впливу глобалізації на безпеку сучасних держав.

Таким чином, доцільно у дослідженні аналізувати глобальний характер забезпечення безпеки держав та світу в цілому. Адже військові дії на території України, екологічна та продовольча криза, які були викликані воєнними діями росії, продемонстрували уразливість інших країн світу та порушення гармонійних відносин між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми міжнародної, колективної, національної, глобальної безпеки аналізують наступні науковці: О. Білорус, С. Галака, О. Головань, В. Грубов, М. Капітоненко, В. Константинов, Р. Кривонос, Д. Лук'яненко, М. Митрофанов, І. Мінгазутдінов, І. Погорська та ін. Водночас, проблеми глобальної безпеки аналізуються фрагментарно, так автори аналізують проблеми міжнародної екологічної безпеки, зауважують на європейській колективній безпеці в умовах глобалізації, аналізують проблеми співвідношення глобалізації і безпеки розвитку та ін. Водночас, відсутні системні дослідження проблеми забезпечення глобальної безпеки в умовах невизначеності та надзвичайних ситуаціях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою дослідження є системний аналіз понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека», виокремлення спільних та відмінних рис, обґрунтування поняття «глобальна безпека».

Викладення основного матеріалу дослідження

Проаналізуємо наукові підходи до визначення поняття «міжнародна безпека», оскільки дуже часто поняття міжнародної безпеки ототожнюють з поняттям «глобальна безпека».

Міжнародна безпека в теорії та на практиці розглядається як усунення або взагалі відсутність безпосередньої загрози для держав. Це розуміння можна назвати традиційним, але можна виділити два суттєвих моменти, які взаємно виключають один одного. Перший момент пов'язаний з фізичним виживанням держави та її включенням до міжнародної системи, перш за все спираючись на свій суверенітет. Але на практиці, сильна держава здатна на користь своїх інтересів до порушення колективної безпеки. А другий момент заключається в тому, що гарантується підтримка миру усіма державами, але при цьому не зазначається на якій основі, крім прагнень учасників підтримуватиметься мир і як буде гарантуватися протягом тривалого часу [1, с. 35].

На думку Г. Васильєва, міжнародна безпека – це система міжнародних відносин, заснована на додержанні усіма країнами загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей між ними за допомогою сили або погрози [с. 158].

Слід зазначити, що існує багато підходів до визначення поняття «міжнародна безпека». Так, міжнародна безпека – це:

система міжнародних відносин, що базується на дотриманні всіма державами загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та суперечок між ними за допомогою сили або погрози силою [2];

система міжнародних відносин, базована на дотриманні всіма державами загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спорів між ними за допомогою сили чи її погрозою [3];

система міжнародних договорів та угод, що забезпечує збереження миру на основі визнання суверенітету, недоторканності кордонів та територіальної цілісності держав, відмови від застосування сили або її погрози у вирішенні міжнародних суперечок [4];

система міжнародних відносин, яка базована на дотриманні всіма державами (та/або іншими міжнародними акторами) загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права (та взятих на себе міжнародних

зобов'язань), що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей за допомогою сили чи погрози її застосування [5, с. 89].

Під поняттям “системи міжнародної безпеки” слід розуміти комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових і суспільних заходів, що спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав і народів. Основними елементами системи міжнародної безпеки є основні принципи безпеки, міждержавні механізми та структури, міжнародно-правові норми, багатосторонні договори, які створюються, приймаються та функціонують з метою запобігання військовим зіткненням, їх локалізації, врегулюванню політичних, економічних і воєнних-стратегічних протиріч політичним шляхом, а також спеціальний режим контролю за міжнародною, особливо військовою діяльністю та відповідний режим інформації [6, с. 94].

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливості відсічі військово-політичному тиску та агресії, їх рівноправних відносин з іншими державами.

Водночас, глобальна безпека передбачає дещо ширше значення, адже охоплює не лише забезпечення міжнародну безпеку, а й екологічну глобальну безпеку, енергетичну глобальну безпеку та ін.

Окремо у контексті нашого дослідження слід проаналізувати наукові підходи до поняття «колективна безпека», яку часто ототожнюють з міжнародною безпекою або вважають, що колективна безпека є частиною міжнародної безпеки.

Колективна безпека є системою спільних дій держав світу або певного регіону для запобігання загроз загальному миру, придушення агресії чи інших порушень миру у світі чи регіоні [7, с. 94].

Створення міжнародних механізмів колективної безпеки є життєво важливою потребою. Її реалізація полегшується загальною зацікавленістю країн в об'єднанні зусиль з урегулювання збройних конфліктів, охорони державних кордонів, відновлення ефективної співпраці у всіх сферах, у тому числі у забезпеченні колективної безпеки, у підтримці боєздатності армії та флоту тощо. Поряд із названими причинами існує багато інших факторів, які є передумовами для об'єднання зусиль щодо захисту національних інтересів та забезпечення колективної безпеки [8].

Сприймаючи систему колективної безпеки через призму ефективності, слід визнати, що: 1. Колективна безпека підвищує можливість того, що агресор зітхне з коаліцією держав, що мають переважаючу міць. Порівняно з цим без колективної безпеки агресори могли б очікувати у найгіршому випадку, приблизно рівне протистояння. 2. Колективна безпека створює організації, що самі по собі будуть сприяти створенню умов, сприятливих для збереження миру: шляхом надання інформації, корисної для скорочення занепокоєності стосовно експансіоністських намірів інших держав, а також шляхом створення міжнародних форумів з обміну ідеями та зміцнення спільних цінностей. 3. Колективна безпека сприяє регламентуванню дилем безпеки. Держави потребують меншого наступального потенціалу в зв'язку з тим, що всі учасники колективної безпеки роблять свій наступальний внесок у перемогу над агресором. Транспарентність, що надається організаціями колективної безпеки допомагає скорочувати непевність стосовно потенціалу окремих держав, тим самим зменшується невірно тлумачення намірів та відпадає необхідність у попереджувальних заходах з превентивного нарощування сили [7, с. 95].

Система колективної безпеки – це юридично оформлений союз держав та такий стан міжнародних відносин, за якого спільні зусилля держав виключають порушення загального миру в світовому чи регіональному масштабі [9].

Основними ознаками колективної безпеки є наступні: 1) це союзи чи коаліції держав, які сповідують спільні цінності та тісно взаємодіють у різних сферах; 2) учасники взаємодіють в рамках конкретних інститутів; 3) учасники мають спільне бачення забезпечення безпеки через співпрацю зі створення єдиних воєнних структур та сил оборони; 4) безпека учасників має забезпечуватись і через поширення стабільності на зовнішнє оточення; 5) пріоритет спільних інтересів над індивідуальними чи національними; 6) в центрі уваги – безпека людини; 7) акцент на превентивних заходах, а не на усунення наслідків загроз [10].

Колективна безпека – це система спільних заходів держав усього світу чи визначеного географічного району, що були запроваджені для підтримання миру, усунення загрози миру та припинення актів агресії. Правовою основою колективної безпеки є багатосторонній договір, конкретний зміст якого визначається державами, що беруть участь у ньому. Існують три обов'язкові умови такого договору: не вдаватися до сили; вирішувати спори мирними засобами; співпрацювати [11].

Головними елементами колективної безпеки є наявність групи держав, об'єднаних загальною метою (захист себе), та система військово-політичних заходів, спрямованих проти потенціального ворога або агресора. Теоретики та практики виділяють види колективної безпеки, які відрізняються за типами міждержавної коаліції та метою, яку ставлять перед собою учасники колективної безпеки. Це може бути організація держав, які мають подібний суспільно-політичний устрій, загальні цінності та історію (наприклад, НАТО, Варшавський договір, Європейський Союз). Коаліція може виникнути у зв'язку із зовнішньою небезпекою, яка загрожує групі держав, зацікавлених у колективному захисті від спільного ворога [12, с. 161].

У цілому колективна безпека фокусує увагу на військово-стратегічних проблемах і не спрямована на вирішення інших аспектів міжнародної безпеки (економічних, суспільних, екологічних проблем). Це обмежує можливість використання цієї моделі в сучасних умовах [12, с. 162].

Таким чином, колективна безпека – це система заходів, врегульованих міжнародними договорами та спрямованих на забезпечення захисту від коректурних видів загроз та небезпек. Колективна безпека є специфічним видом безпеки, яка ґрунтується на чинних міжнародних нормативно-правових документах та чіткій регламентації.

На нашу думку, поняття «глобальна безпека» ширше поняття «національна безпека», «колективна безпека» та «міжнародна безпека», адже глобальна безпека – це такий стан захисту світового співтовариства, при якому створюються безпечні умови існування, розвитку життєдіяльності всього людства, яка варіюється у широкому діапазоні, включаючи аспекти від військового контролю, роззброєння і непоширення зброї, до врегулювання конфліктів, миротворчих місій і пост-конфліктних діалогів.

Під терміном «глобальна безпека» (global security) розуміють безпечний розвиток людства, людської цивілізації, екосистеми «Людина – Світ». Американські дослідники окреслюють поняття глобальної безпеки як вид безпеки для всього людства, тобто захист від небезпек всесвітнього масштабу, що загрожують існуванню «людського роду» або здатних призвести до різкого погіршення умов життєдіяльності на планеті [13, р. 16].

На думку К. Дювел'є, глобальна безпека стає можливою тільки при виникненні єдиного глобального політичного й економічного простору. Система глобальної безпеки має загально-планетарний характер і здійснюється на національному, регіональному й глобальному рівнях.... В умовах нинішньої глобальної взаємодії й взаємозалежності, коли, поряд з державами, усе активнішими діючими особами стають недержавні актори, мова повинна йти про глобальну безпеку як сферу забезпечення життєво важливих інтересів усього людства – держав, груп держав, «акторів поза суверенітетом», у тому числі й індивідів» [13, р. 17].

Англійський вчений А. Ешворт (А. Ashworth) зазначає, що «...глобальну безпеку можна визначити як комплекс міжнародних домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку відповідно до принципів демократичної глобалізації» [13]. Отже, з урахуванням вищевикладених міркувань та з деяким допущенням, глобальну безпеку можна визначити як сукупність загроз і засобів протидії їм, які стосуються відносин учасників світової взаємодії, у першу чергу, держав, а також аналогічних внутрішніх процесів, які за своїми масштабами і впливом виходять за національні кордони і здатні впливати на безпеку інших держав [14].

Глобальна безпека складається з багатьох сфер життєдіяльності, що мають світове значення. До таких слід віднести: політичну, економічну, екологічну, військову, продовольчу безпеки, а також проблеми демографічного характеру, господарської діяльності, зростання людського потенціалу та безпеки кожної особи [15].

На нашу думку, глобальна безпека – система заходів, спрямованих на запобігання та мінімізацію глобальних небезпек та викликів та формування мирного співіснування на планеті.

Висновки

У дослідження проаналізовані наукові підходи до поняття «міжнародна безпека», «колективна безпека», «глобальна безпека». Внаслідок загальної, глобальної взаємозалежності світу безпеку необхідно трактувати, виходячи з глобальної, а не національної чи навіть міжнародної перспективи. Світ настільки взаємопов'язаний та інтегрований, що роззброєння та безпеку неможливо обмежити національними кордонами.

Друге глобальне уявлення відноситься до змісту та сутності безпеки, які мають бути розширені далеко за межі традиційного військового виміру. Глобальна безпека повинна охоплювати, у рамках своїх легітимних цілей, взаємопов'язані військові, політичні, економічні, екологічні та інші загрози життєвим інтересам планети.

Третє глобальне уявлення про безпеку, що має суперечливий характер, стосується регіонів, в яких існують проблеми, пов'язані з безпекою. Зокрема, продовольча безпека деяких регіонів, екологічна безпека тощо.

Список використаної літератури

1. Грищенко Д. Ю. Теоретические проблемы безопасности государства. М.: МГОУ, 2005. 35 с.
2. Прохоров А.М. Большой энциклопедический словарь. 2-е изд., перераб. и доп. М.:Норинт, 2004. 1456 с.
3. Політична енциклопедія (2011) / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво. 808 с.
4. Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2003. 1312 с.
5. Шамраева В. М. Основні теоретичні підходи до дослідження еволюції концепту міжнародна безпека. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»*. Вип. 8, 2018. С. 88-94.
6. Чернега О. Б., Іваненко І. А. НАТО та система міжнародної безпеки [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; Донецький національний ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Донецьк : [б.в.], 2009. 228 с.
7. Україна у системі міжнародної безпеки. Монографія. За ред. О.С. Власюка. Київ, Фоліант; Стило, 2009. С. 94.
8. Примуш Р. Б. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 5-6. С. 71-75.

9. Цевельов О.Є. Колективна система безпеки: сучасні підходи та проблеми. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 98-104.
10. Горбулін В. Вкрай складний іспит або Що заважає Україні стати повноцінним військово-політичним союзником НАТО? *День*. 2010. № 211. 18 листопада. URL: <http://www.day.kiev.ua/316974>.
11. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277-283.
12. Васильєв Г. Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2 (21). С. 155-166.
13. Global food security / editor: Angela N. Rivera. N.Y. : Nova Science Publishers, 2010. 152 p.
14. Забарна Ю.В. Понятійно-категорійна сутність глобальної продовольчої безпеки. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/460/436>.
15. Головка В.А. Современные проблемы национальной безопасности. *Философия права*. 2016. № 4 (77). С. 82-87.

References

1. Hryshchenko D. Yu. *Teoretycheskye problemy bezopasnosti gosudarstva*. M.: MHOU, 2005. 35 s.
2. Prokhorov A.M. *Bolshoi entsyklopedycheskyi slovar. 2-e yzd., pererab. y dop.* M.:Norynt, 2004. 1456 s.
3. *Politychna entsyklopediia (2011) / redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in.* K.: Parlamentske vydavnytstvo. 808 s.
4. *Sotsyolohyia: Entsyklopedyia / Sost. A. A. Hrytsanov, V. L. Abushenko, H. M. Evelkyn, H. N. Sokolova, O. V. Tereshchenko.* Mynsk: Ynterpresservys; Knyzhnyi Dom, 2003. 1312 s.
5. Shamraieva V. M. *Osnovni teoretychni pidkhody do doslidzhennia evoliutsii kontseptu mizhnarodna bezpeka.* Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Seriiia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Kraieznavstvo. Turyzm». Vyp. 8, 2018. S. 88-94.
6. Cherneha O. B., Ivanenko I. A. NATO ta systema mizhnarodnoi bezpeky [Tekst] : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.; Donetskyi natsionalnyi un-t ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho. Donetsk : [b.v.], 2009. 228 s.
7. *Ukraina u systemi mizhnarodnoi bezpeky.* Monohrafiia. Za red. O.S. Vlasiuka. Kyiv, Foliant; Stylos, 2009. S. 94.
8. Prymush R. B. *Systema kolektyvnoi bezpeky yak osnova natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky.* Investytsii: praktyka ta dosvid. 2022. № 5-6. S. 71-75.
9. Tsevelov O.Є. *Kolektyvna systema bezpeky: suchasni pidkhody ta problemy.* Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia: Derzhavne upravlinnia. 2020. Tom 31 (70). № 6. S. 98-104.
10. Horbulin V. *Vkrai skladnyi ispyt abo Shcho zavazhaie Ukraini staty povnotsinnym viiskovo-politychnym soiuzykom NATO?* Den. 2010. № 211. 18 lystopada. URL: <http://www.day.kiev.ua/316974>.
11. Chekhovych T. V. *Zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky mizhnarodno-pravovymy zasobamy.* Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2013. № 1. S. 277-283.
12. Vasyliiev H. Yu. *Pidtrymka mizhnarodnoi bezpeky – hlobalna problema liudstva.* Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». 2014. № 2 (21). S. 155-166.
13. Global food security / editor: Angela N. Rivera. N.Y. : Nova Science Publishers, 2010. 152 p.
14. Zabarna Yu.V. *Poniatiiino-katehoriina sutnist hlobalnoi prodovolchoi bezpeky.* URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/460/436>.
15. Holovko V.A. *Sovremennye problemy natsionalnoi bezopasnosti.* Fylosofyia prava. 2016. №4 (77). S. 82-87.